

Ma'rife'nin Fıkhu'l-Hadîs Bölümünün Tercüme ve Tahlîli

Selim Demirci*

Öz

Günümüzde, hadîs usûlünün hadîslerin anlaşılması konusundaki imkânları tartışılmaya devam etmektedir. Bu çerçevede hadîs usûlcülerine, sadece rivâyet usûlüyle ilgilendikleri fakat hadîslerin yorumu ve anlaşılması konusunda yeterli bir usûl geliştiremedikleri, nitekim usûl eserlerinde de bu durumun görülebileceği şeklinde eleştiriler yöneltilmektedir. Halbuki elde mevcut ilk hadîs usûlü eserlerinden sayılan Hâkim en-Nisâbü'rî'nin Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs'i incelendiğinde hadîslerin anlaşılması meselesiyle doğrudan alakalı olarak fıkhu'l-hadîs konusu dikkat çekmektedir. Hâkim mezkûr eserin yirminci bölümü olarak müstakil bir başlık altında yirmi üç fakih muhaddisin bu sahada ehil olduğunu örnekler üzerinden ortaya koymaya çalışmaktadır. Erken dönem usûl eserleri içinde ilk defa Ma'rife'de bulunması sebebiyle, söz konusu bölümün tercüme edilerek içerdiği örneklerin değerlendirilmesinin, usûlcü muhaddislerin konuya bakışını ortaya koymada katkı sağlayacağı düşüncesiyle bu makaleyi kaleme almayı uygun gördük.

Anahtar Kelimeler: Fıkhu'l-hadîs, Hâkim, Ma'rife, Hadîslerin anlaşılması ve yorumlanması.

Abstract

The Section Of 'Fiqh Al Hadith' in Marifa: A Translation And Analysis

The facilities which hadith methodology offers regarding the understanding of the hadiths have been currently debated. In this respect, hadith methodologists have been criticized for dealing with the methodology of the transmission (riwayah) only and failing to develop an adequate methodology to understand and comment the hadith itself (matn) referring to what has been done in their methodology works. When looked at Hâkim al Nisaburi's Marifah, one of the first hadith methodology sources available today, the issue of fiqh al hadith (the comprehension of hadith), which is dealt with in its twentieth section separately, would deserve consideration with regard to the abovementioned criticisms. In that section, Hâkim examined twenty three are jurist (fakih) muhaddiths through instances to manifest that they are adept at fiqh al hadith. The mentioned section, which has a distinct character since seen only in Marifa among other early methodology works will

* Öğr. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, selim-demirci1453@gmail.com

Selim Demirci

be translated into Turkish. Following translation, an evaluation of the section through instances may contribute to the disclosure of the methodologist muhaddiths' points of view to the matter.

Key Words: *Fiqh al-hadith, Hâkim, Ma'rifa, Understanding and Interpretation of the hadiths.*

Atıf: Selim Demirci, "Ma'rife' nin Fıkhu'l-Hadîs Bölümünün Tercüme ve Tahlîli" KTÜİFD, c. 1, sy. 2, Güz/2014, s. 79 - 114.

Giriş

İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'an ve sünnetin anlaşılması ve yorumlanmasında kullanılan anahtar kelimelerden biri de *fıkıh* kavramıdır.¹ Fıkıh, "bilmek ve anlamak" diye özetlenebilecek temel anlamlarının yanında, "görünenden görünmeyene ulaşma"² şeklindeki anlama faaliyeti ifade eder. Herhangi bir şeyin fıkhı "onun felsefesi, anlamı ve üzerinde yürüdüğü temel kuralları ile ilgili her şeyi" ifade etmektedir.³

İnce anlayış ve kavrayışın öne çıktığı "fıkıh" kavramı ile Hz. Peygamber'e izafe edilen söz, fiil, takrir, ahlak ve yaratılış ile ilgili hususların tümünü ifade eden "hadîs"⁴ kelimelerinin terkibinden oluşan *fıkhu'l-hadîs*; "genel manada hadîsleri anlamayı, hadîslerden hareketle Hz. Peygamber'in gâye ve maksadını kavramayı konu edinen" ilim dalıdır.⁵ Ayrıca "hadîs metninin içerdiği mânâlar ve bunların hakkıyla anlaşılması",⁶ "rivâyet ile dirâyetin cem'i", "hadîslerin künhüne vâkıf olmak veya murâd-ı nebevî'yi tespit etmek"⁷ şeklinde de tarif edilen *fıkhu'l-hadîs*'in; *dirâyetü'l-hadîs*,⁸ *ilmu te'vil-i akvâli'n-nebî*, *ilmu esrari'l-hadîs* terimleri ile yakın anlamlı olduğu görülmektedir.⁹ Konuyla ilgili bir çalışma yapan Ömer Özpınar *fıkhu'l-hadîs*'i bu tanımları da ihtivâ edecek şekilde şöyle tarif etmektedir:

- 1 Fıkıh kelimesinin anlamı için bkz. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullah Aliyyü'l-kebir-Muhammed Ahmed Hasbullah-Hâşim Muhammed Şâzeli, (Kahire: Dâru'l-maârif, tsz.), XII, 3450. Ayrıca fıkıhın kavramsallaşma süreci ve anlama ile ilgisi için bkz. Mehmet Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek Fikhî Hadîsler Bağlamında Bir İnceleme*, (Ankara: Ankara Okulu, 2000), s.23-41; Selçuk Coşkun, *Hadîse Bütüncül Bakış*, (İstanbul: MÜİFV, 2001), 267-278. Ömer Özpınar, *Hız. Peygamber'i ve Hadîslerini Anlamak (FIKHU'L-HADİS İLMİ)*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), s. 132 vd.
- 2 İsfehânî, *el-Müfredât*, thk. Safvan Adnan Davûdî, (Beyrut: Daru's-Şâmiyye, 1423/2002), s. 642.
- 3 Özpınar, *Hız. Peygamber'i ve Hadîslerini Anlamak*, s. 133.
- 4 Hadîs kelimesinin tahlili ve tanımı için bkz. Kâsımî, *Kavâidü't-tahdîs*, thk. Muhammed Behcet-Muhammed Reşid Rıza, (Beyrut: Darü'n-nefâis, 1431/2010), s. 61-64.
- 5 Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, (Ankara: TDV, 2000), s.103.
- 6 Abdullah Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, (İstanbul: Hadîsevi, 2006), s.97.
- 7 Kadir Gürler, *Ehl-i Hadîsin Düşünce Yapısı*, (Bursa: Emin Yay., 2007), s. 258.
- 8 Hadîslerde rivayet-dirayet ilişkisi için bkz. Zekeriya Güler, "Hadîslerin Anlaşılmasında Rivâyet-Dirâyet Bütünlüğü", *İLAM Araştırma Dergisi*, 1996, cilt: I, sayı: 2, s. 113-132.
- 9 Mehmet Görmez, "Fıkhu'l-Hadîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XII, 547.

“Hz. Peygamber’e ait söz ve uygulamaların satır aralarını okumak, onlardan ölümsüz ilkeler tespit etmek ve bunları her çağda ve her alanda insanlığın hizmetine sunmak gayreti... Hz. Peygamber’in söz, fiil ve onayladığı işlerin gaye, maksat ve hedeflerini dikkate alarak, bu hususlarda Hz. Peygamber’e rehberlik eden ilkeleri de tespit etmek sûretiyle hadîslerin künhüne vâkıf olmayı ve onlardaki nebevî muradı ortaya koymayı amaçlayan Hadîs ilim dalıdır.”¹⁰

Fıkhu’l-hadîs’in doğuşu, ortaya çıkışı ve tarihî gelişiminde Hz. Peygamber ve sahâbe dönemini de ihtiva edecek şekilde birçok faktörden bahsedilebilir.¹¹ Ancak bunlar arasında en belirgin olanı şudur: fıkhu’nun oluşum döneminde ehl-i hadîs, *fıkhu’r-re’y*e karşı *fıkhu’l-hadîs* tezini savunmuştur.¹² Bu ayrımı, muhaddislerin birbirlerine tavsiyelerinde bile görmek mümkündür. Meselâ Veki’ b. el-Cerrah (ö.197/812) birçok defa öğrencilerine “Gençler! *Fıkhu’l-hadîs*’i öğrenin. Eğer *fıkhu’l-hadîs*’i öğrenirseniz ehl-i rey size gâlip gelemez”¹³ tavsiyesinde bulunmuştur. Veki’in muâsırı olan Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) de benzer bir tavsiyede bulunmakta ve şöyle demektedir: “Ey hadîs ehli *fıkhu’l-hadîs*’i öğrenin. O za-

10 Özpınar Hz. Peygamber’i ve Hadîslerini Anlamak, s. 167. Özpınar’ın Hz. Peygamber’i ve Hadîslerini Anlamak (FIKHU’L-HADÎS İLMÎ) başlıklı çalışmasının söz konusu meseleyi gündeme getirmesi açısından oldukça önemli olduğu belirtilmelidir. Eserin *fıkhu’l-hadîs* bölümünde; başta hadîs, fıkıh, sünnet gibi ıstılahların tanımları yapılarak kavramsal çerçevenin belirlendiği, kavramın tarihi gelişimi hakkında kısaca bilgi verildiği görülmekte, hadîs ilminin teşekkül döneminde, usul kaynaklarında ve şerhlerde *fıkhu’l-hadîs* konusunun nasıl ele alındığından bahsedilmektedir. bkz. s. 131-259. Ayrıca *fıkhu’l-hadîs* alt başlığı ile yayınlanan bir başka eserden daha bahsedilmelidir. Murat Kumbasar tarafından yapılan çalışmanın başlığı *İki Hanefî Fakihinin Fıkhu’l-Hadîs Değerlendirmeleri* şeklindedir. Eserin kavramsal bir tahlilde bulunmadığı, *fıkhu’l-hadîs* kavramı üzerinde bir değerlendirme yapmadığı görülmektedir. Bâbertî ve İbn Melek üzerinden Meşârık’ın bazı hadîslerine yönelik yorum farklılıklarına değinilmektedir. Çalışmada fikhî hadîslerin yanında kelâm ve ahlâkla ilgili hadîslerin de bulunduğu görülmektedir ki bu durum müellifin kavramı daha geniş bir anlamda kullandığını göstermektedir. bkz. Murat Kumbasar, *İki Hanefî Fakihinin Fıkhu’l-Hadîs Değerlendirmeleri*, (Ankara: Araştırma Yay., 2011), s.37-95.

11 Özpınar, Hz. Peygamber’i ve Hadîslerini Anlamak, s.168 vd. Hz. Peygamber’in söz ve fiillerinin farklı yorumlanmasına dair sahabe döneminden bazı örnekler için bkz. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, (Ankara: TDV, 1999), s. 125-153; Özel olarak Hz. Aişe için bkz. Zerkeşî, Hz. Aişe’nin Sahabe’ye Yönelttiği Eleştiriler, trc.: Bünyamin Erul, (Ankara: Kitâbiyat, 2000).

12 Görmez *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması*, s.104.

13 Hatib el-Bağdâdî, *Muhtasarı Nasihati ehli’l-hadîs*, thk. Yusuf Muhammed Sâdık, (Sudan: Daru’l-Asâle, 1408/1988), I, 41.

man ashab-ı re'y size galip gelemesiz.”¹⁴ Ali b. el-Medînî (ö. 234/848-49) ise hadîslerin anlamları üzerinde düşünmeyi (*et-tefekkuh fî me'âni'l-hadîs*) hadîs ilminin yarısı, rical ilmini ise diğeri olarak değerlendirmiştir.¹⁵ İmam Mâlik'in (ö. 179/795) aşağıdaki tavsiyesi de nakledilenlerin hülâsası mahiyetindedir:

“Hadîs ilmini çok sevdiğinizi ve hadîse karşı istekli olduğunuzu biliyorum. Gerçekten bu ilimden faydalanmak istiyorsanız hadîs rivayetini azaltın; *rivayet ettiğiniz hadîsleri kavramaya çalışın.*”¹⁶

Hadîslerin tedvin ve tasnif sürecine bakıldığında, ahkâm hadîslerini bir araya toplayan “sünen” türü eserlerin varlığı dikkat çekmektedir. Hicrî ikinci asrın başından itibaren tasnif edilmeye başlanan sünenlerin¹⁷ muhteva, tertîbi ve ehl-i hadîsin “hadîs merkezli” fıkıh yaklaşımı dikkate alınarak; ehl-i rey'e karşı reaksiyon olarak tasnif edilen bu eserlerin rivâyete dayalı ya da rivayet merkezli fıkıh ortaya koyan eserler olarak kabul edildiği görülmektedir.¹⁸

“Sünen”lerin yanı sıra “Musannef” ve “câmi” türü eserlerin de bu açıdan önem arz ettiği belirtilmelidir. Çünkü bu eserlerdeki kitab-bâb-hadîs şeklindeki muhteva tasnifleri ve özellikle bab başlıkları, bir nev'i yorumlama faaliyeti olarak değerlendirilmiştir. Hatta İmam Buhârî'nin (ö.256/869) fıkıhçılığı “Buhârî'nin fıkıh bab başlıklarındadır” sözü ile ve-cîz bir şekilde ifade edilmiştir.¹⁹

14 Hâkim, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1424/2003), s.253.

15 Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl*, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb, (Beyrut: Daru'l-fiker, 1391/1971), s.320.

16 Râmezhürmüzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl*, s.242.

17 M. Yaşar Kandemir, “Sünen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, 141-142; Talat Koçyiğit, *Hadîs Tarihi*, (Ankara: TDV, 1997), s. 210.

18 Ahmet Yücel, *Hadîs Tarihi*, (İstanbul: MÜİFV, 2011), s. 81. Özpınar, *Hiz. Peygamber'i ve Hadîslerini Anlamak*, s. 213. Ali Yardım'ın bu konudaki değerlendirmeleri de hadîsçilerin meseleye bakışını özetler mâhiyettedir: “Sünen'ler, re'y taraftarlarına bir nevi reaksiyon olarak tasnif edildikleri için, onların plânları, fıkıh plânına göre tertip edilmiştir. Herhangi bir fıkıh kitabının fihristi ile rastgele bir sünen'in fihristi karşılaştırılırsa, tertip ve muhteva bakımından her ikisinin de birbirinin aynı olduğu görülür. Ancak, fıkıh kitaplarında müctehid ve fakihlerin sözlerinin yer almasına karşılık; sünenler, Hz. Peygamber'in hadîslerinin, kısmen de ashâbın fetvalarının toplanmasından meydana getirilmiştir. Başka bir deyişle; *sünenler, hadîslerle yazılmış birer fıkıh kitabıdır.*” Ali Yardım, *Hadîs I-II*, (İstanbul: Damla, 2000), II, 86.

19 Değerlendirme için bkz. Mehmet Bilen, Buhârî'nin Fakihliği Meselesi, *Dicle Üniversitesi*

Usûl kaynaklarına bakıldığında ise, ilk hadîs usûlü eseri olarak kabul edilen *el-Muhaddisu'l-fâsıl*'ın müellifi Râmeihürmüzî'nin (ö.360/971) mezkûr eserinin adı üzerinden rivayet-dirayet bütünlüğüne dikkat çektiği, *fikhu'l-hadîs* konusuna temas ettiği görülmektedir.²⁰ Hadîs ilimlerinin sayısını elli iki olarak tesbit eden Hâkim (ö. 405/1014), eserinin yirminci bölümünü *fikhu'l-hadîs* konusuna ayırmıştır. İbnü's-Salâh'ın (ö.643/1245) usûl-i hadîse dair meşhur eseri *Ulûmu'l-hadîs* merkeze alınarak telif edilen Tîbî'nin (ö.743/1332) *el-Hulâsa* isimli eserinde de konuya kısaca değinildiği görülmektedir. Tîbî, meseleyi ğarîbu'l-hadîs konusu ile birlikte ele almaktadır. Ne var ki o, "Ğaribu'l-hadîs ve fikhî" başlığı altında önce ğarîbu'l-hadîs'in tanımını ve ğarîbu'l-hadîs ile ilgili eserleri zikrettikten sonra fikhu'l-hadîs'i şöyle tarif etmektedir:

"Hadislerden çıkarılan fikhî ve ahlâkî hükümlerdir. Dört imamda olduğu gibi meşhur fakîhlerin metodu budur. Bu konuda Hattâbî'nin *Meâlimu's-sünen*'i ve İbn Abdilberr'in *et-Temhîd*'i gibi birçok eser vardır."²¹

Fikhu'l-hadîs'in, Hâkim'den sonra XIX. Yüzyılda Cemaleddîn el-Kâsımî'ye (ö.1332/1914) kadar usul kitaplarında müstakil bir konu olarak ele alınmadığı görülmektedir. Kasımî *Kavâid*'in yaklaşık üçte birini bu konuya tahsis etmiştir.²²

Hâkim bu mevzunun esere alınma gerekçesini ve önemini konunun başında şu cümlelerle ifade etmiştir:

"Hadîs'in sıhhatini tesbit ettikten sonra, hadîs ilminin en önemli konusu *fikhu'l-hadîs*'tir. Çünkü *fikhu'l-hadîs*, hadîs ilimlerinin semeresidir ve dinin direği onunla ayakta durur."²³

Bu nedenle, Onun *fikhu'l-hadîs*'e bakış açısı önem arz etmektedir. Bu da ancak ilgili metnin muhtevası incelendiğinde belirginlik kazanacaktır. Bundan dolayı mesele Hâkim'in eserinin ilgili bölümü çerçevesinde ele alınacaktır. Öncelikle Hâkim'in eserde zikrettiği sıra ile fakih muhaddislerin ismi zikredilerek bir liste tesbîti yapılacak akabinde *Ma'rife*'nin yirminci bölümü bazı notlarla tercüme edilecektir.

si İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, cilt: VI, sayı: 2, s. 35-52.

20 Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl*, 312-329.

21 Tîbî, *el-Hulâsa fî Usûli'l-hadîs*, thk. Subhî es-Sâmîrî, (byy. , 1405/1985), s.62.

22 Kâsımî, *Kavâidü't-tahdîs*, s. 277-401.

23 Hâkim, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s.236.

Sonuç ve değerlendirme kısmında ise, ilgili bölüm çerçevesinde bazı tesbit ve değerlendirilmeler yapılacaktır. Çünkü metin incelendiğinde de görüleceği üzere Hâkim, *fıkhul-hadîs* hakkında herhangi bir metod sunmamış, meseleyi doğrudan örnekler üzerinden ele almak suretiyle pratiğe yönelik bir usûl takip etmiştir. Halbuki günümüzde hadîslerin anlaşılması ve yorumlanması söz konusu olduğunda; *fıkhul-hadîs* nedir, hadîs nasıl değerlendirilirse *fıkhul-hadîs* yapılmış olur, *fıkhul-hadîs*'te takip edilmesi gereken usûl nedir? gibi sorular gündemdeki sıcaklığını muhafaza etmektedir. Hâkim'in bu sorulara yaklaşımına dair değerlendirme, ancak ilgili örnekler ele alındıktan sonra yapılabilir.

I. Hâkim'e Göre Fakîh Muhaddisler

Hâkim'in *Ma'rife*'de *fıkhul-hadîs* sahasında geniş bilgi sahibi olarak zikrettiği muhaddislerin her biri bu ilimde temayüz etmiş ve belli özellikleri ile tanınan kimselerdir. Eserde Zührî'den (ö. 124/761) başlanarak İbn Huzeyme (ö. 311/924) de dâhil olmak üzere yirmi üç muhaddisin ismi zikredilmiştir. Bu muhaddislerden başka bu sahada zikredilebilecek Ebû Dâvûd ve Tirmizî gibi birçok muhaddis, muhtemelen ihtisar düşüncesiyle müstakil olarak ele alınmamış, sadece isimleri zikredilmekle yetinilmiştir.

Muhaddislerin sıralamasında tam bir kronolojik sıraya riayet edilmemekle birlikte, isimler gelişi güzel değil olabildiğince vefat tarihi esasına göre sıralanmıştır. İsmi zikredilen muhaddisler sırası ile şunlardır:

Muhammed b. Müslim ez -Zührî (ö. 124),

Yahyâ b. Saîd el- Ensârî (ö. 143),

Abdurrahman b. Amr el-Evzâî (ö. 157),

Süfyân b. Uyeyne el-Hilâlî (ö. 198),

Abdullah b. el-Mübârek (ö.181),

Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö.198),

Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198),

Yahyâ b. Yahyâ et-Temîmî (ö. 226),

Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö. 241),

Ali b. Abdullah b. Cafer el-Medînî (ö. 234),

- Yahyâ b. Maîn (ö. 233),
İshâk b. İbrâhîm (ö. 238),
Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî (ö. 258),
Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî (ö. 256),
Ebû Zur'a Ubeydullah b. Abdülkerim er-Râzî (ö. 264),
Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî ((ö. 277),
İbrâhîm b. İshâk el-Harbî (ö. 285),
Müslim İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261),
Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhîm el-Abdî (ö. 291),
Osman b. Saîd ed-Dârimî (ö. 280),
Ebû Abdullah b. Nasr el-Mervezî (ö. 294),
Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303),
Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme (ö. 311).

II. *Ma'rife'*de Fakih Muhaddislere Ait Fıkhu'l-Hadîs Örnekleri²⁴

1. *Muhammed b. Müslim ez-Zührî* (ö. 124/761)²⁵

a. Hammâd b. Zeyd, Bürd'den nakille Mekhûl'un şöyle dediğini söylemiştir:

“Sünnet-i mâziyeyi²⁶ (Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiûn uygulamalarını) Zührî'den daha iyi bilen birini görmedim.”²⁷

24 Mütেকaddimûn dönemi usûl eserlerinin bir özelliği olarak bilgilerin isnadlı zikredilmesi, ilk usûl eserlerinden olan *Ma'rife'*nin de bir hususiyetidir. Ancak burada konu itibariyle metnin öncelik arz etmesi ve ihtisar düşüncesiyle senedler çoğu yerde tercüme edilmemiş, ihtiyaç halinde müellifin zikrettiği senedlere yer verilmiştir.

25 Vefat tarihleri, numaralandırma ve harfler konuların ayrılması ve değerlendirme bölümünde ilgili bölüme kolayca atıfta bulunulabilmesi için tarafımızca eklenmiştir.

26 “*es-Sünnetü'l-Mâdiye*” ifadesini Aydınlı şöyle izah etmektedir: “Herkes tarafından bilinen, herkesin kabul edip kendisine göre uygulama yaptığı sünnet.” Aydınlı, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, s. 293. İfadenin farklı değerlendirmeleri için bkz. Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, s. 69-74.

27 Mekhûl'un ‘sünneti maziye’yi İbn Şihâb’dan daha iyi bilen birini görmedim.’ sözü birkaç tarikle İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ında da nakledilmektedir. İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (Beyrut: Daru Sadır, tsz.), II, 389. Ancak aynı söz yine Mekhûl’e nisbet edilerek Şa’bî

b. Mâlik b. Enes, İbn Şihâb'ın şöyle dediğini nakleder:

“Şüphesiz bu ilim (hadîs); Allah'ın peygamberini, peygamberin de ümmetini terbiye ettiği ilâhî terbiye usûlüdür. Yine bu ilim, Allah Rasûlü'nün kendisine emanet edildiği şekilde, onu aynen başkalarına ulaştırdığı ilâhî bir emanettir. O halde, kim bu ilimden bir şey elde ederse onu, kendisi ile Allah'ın (c.c) peygamberi arasında yol gösterici bir rehber yap-sın.”²⁸

c. Hz. Osman'dan nakledilen bir rivayette şöyle buyrulmaktadır:

“İçkiden uzak durun. Çünkü o kötülüklerin anasıdır...”²⁹

İbn Şihâb şöyle demiştir: Bu hadîs, bozulmuş şaraptan yapılmış sirkede hayır olmayacağını beyan etmektedir. Ancak herhangi bir müdahale olmadan (kendiliğinden) sirkeye dönüşmüşse o zaman temiz sayılır. Bir kimse şaraptan yapılmadığını bilerek ehl-i kitaptan sirke satın alırsa, bunda herhangi bir beis yoktur. Çünkü onlar sirkeye dönüşmesi için kasden şaraba su katarlar. Bunun da içilmesi uygun değildir.

d. İbn Vehb, İmam Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: İbn Şihâb'a; bir kaba konulup bir miktar tuz ve başka bir çok şey konularak karıştırılan sonra da güneşe konulmak sûretiyle murye (keskin bir içecek) haline gelen (içeğin) -ki kendisi ile boya da yapılır- sorulduğunu işittim. İbn Şihâb şöyle cevap verdi: Kabîsa b. Züeyb'in murye yapılan hamr'ın alınmasını nehyettiğine şahit oldum. (Çünkü) o hamr'dır.³⁰

için de kullanılmaktadır. bkz. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 254. Mekhûl'den aynı tarikle iki sözün nakledilmesi ve bunlardan birinde İbn Şihâb'dan, diğerinde Şa'bî'den bahsedilmesi dikkat çekicidir. Bu durum cümlenin bir övgü ifadesi olduğu dikkate alınarak bu medhin her ikisi için de söylenmiş olabileceği ya da ayrı zamanlarda karşılaştığı ve gördüğü iki ayrı fakih-muhaddis hakkındaki farklı değerlendirmeleri olduğu şeklinde yorumlanabilir.

28 Metin için ayrıca bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi*, thk. Mahmûd et-Tahhân, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1428/2007), I, 78-79. İlk iki başlığa bakıldığı zaman sünnet-i maziye yani Hz. Peygamber ve sahabe uygulamasına vukûfiyetin ve sünnetin konumunu tayinin öne çıkarıldığı görülmektedir. Hâkim bu iki konudaki ihtisasından dolayı İbn Şihâb'ı fakih muhaddis olarak değerlendirmektedir.

29 Nesâî, Eşribe 44.

30 Murye kelimesi ve konunun teferruatı için bkz. Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, (byy., 1305), VIII, 269-270.

2. Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (ö. 143/760)

a. Hammâd b. Zeyd şöyle dedi: Eyüp (es-Sahtiyânî) Medine'den geldiğinde kendisine şöyle denildi: Medine'de bıraktıklarının en fakihidir? O, Yahyâ b. Saîd, diye cevap verdi.

b. Abdullah b. Salih; Leys → Ubeydullah b. Amr tarîkiyle gelen bir rivayette şöyle dedi: Yahyâ b. Saîd inciyi kumaşa işler gibi bize hadîs rivayet ederdi.

c. Amr b. Şuayb'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır:

“Canım kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, bana sizin aldığınız ganimetlerden humus dışında, bu veya şunun benzeri hiç bir şey yoktur. Humus da size döner.”³¹

Yahyâ b. Saîd'e “nefl,³² ganimet taksiminin başında mı (ilk önce mi yapılacaktır)” diye soruldu. Yahyâ şöyle cevap verdi:

Bu imamın ictihâdına kalmıştır. Bu konuda genel geçer bir emir ve sabit bir hüküm yoktur. Bize Hz. Peygamber'in bazı savaşlarında nefl'i (ganimeti) dağıttığına dair rivayet ulaştı. Savaşlarının hepsinde nefl dağıttığına dair herhangi bir rivayet gelmedi. Bize göre bu imamın ictihâdına kalmıştır; ganimet dağıtımının başında da sonunda da dağıtılabılır.³³

3. Abdurrahman b. Amr el-Evzâî (ö. 157/774)

a. Mûsâ b. Yesâr (Mekhûl'ün öğrencisi) şöyle demiştir:

“Görüş olarak Evzâî'den daha keskin/isabetli ve İslâm'a hîle bulaştırmaktan ondan daha uzak (duru olan) birini kesinlikle görmedim”

31 Muvatta, Cihad 66; Ahmed b. Hanbel, IV, 168; V,216.

32 Ganimetlerden Allah ve Peygamber hakkı olarak ayrılan beşte birlik paya veya müşriklerden elde edilen her türlü gelir vergisine ya da devlet başkanı veya kumandanın savaşta üstün başarı gösterenlere vaadettiği mallara bu ad verilmiştir. bkz. Mehmet Erkal, “Ganimet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIII, 351; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar, 2013), s.451.

33 Burada -ki bunun benzeri örnekler metnin başka yerlerinde de mevcuttur- Yahyâ b. Saîd'in Hz. Peygamber'in nefl konusundaki uygulamasının sonraki dönemlerde nasıl tatbik edileceğine dair görüşüne dikkat çekilmiş ve bu bir *fıkhul-hadis* uygulaması olarak sunulmuştur.

b. Ebû Abdullah b. Bahr dedi ki: Evzâî'yi şöyle derken işittim:

“İraklıların beş, Hicazlıların da beş görüşünden sakınılır; onların beşer görüşü terkedilir. Iraklıların beş görüşü şunlardır: Sarhoş edici bir şey içmek, ramazanda fecir vakti bir şey yemek, yedi şehir dışında hiçbir şehirde cuma namazı caiz olmamak, ikindi namazını bir şeyin gölgesi kendisinin dört misli olana kadar geciktirmek, savaştan kaçmak. Hicazlıların beş görüşü şunlardır: Müzik (aleti) dinlemek, özürsüz iki namazı cem' etmek, kadınlarla mut'a (nikâhı) yapmak, bir dirhemi iki dirhemle, bir dinarı iki dinarla peşin değiştirmek (faiz), kadınlara arkadan yaklaşmak.”³⁴

c. Eyyûb es-Sahtiyânî şöyle demiştir:

“Bir adama hadîs rivayet ettiğinde, (o sana) bunları bırak bize Kur'an'la cevap ver derse bil ki o adam doğru yoldan sapmıştır. Evzâî şöyle dedi:

Bunun sebebi şudur: Sünnet, Kur'an üzerine hükmedici olarak gelmiş fakat Kur'an sünnet üzerine hükmedici olarak gelmemiştir.”³⁵

4. Süfyân b. Uyeyne el-Hilâlî (ö. 198/814)

a. İmam Şafii'nin şöyle dediği nakledilmiştir:

“İbn Uyeyne'den daha fakihini ve onun fetvalarından daha susturucu olanını görmedim.”

b. İbn Uyeyne'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

“Ey hadîs ehli *fıkhu'l-hadîs*'i öğrenin; o zaman ashab-ı re'y size galip gelemez. Ebû Hanife'nin (fetva olarak) söylediği şey hakkında biz ancak bir veya iki hadîs rivayet edebiliriz.(Râvî) dedi ki: (Süfyân b. Uyeyne'nin bu sözü üzerine) onlar İbn Uyeyne'ni(n bu görüşünü) şöyle diyerek terkettiler: (Ebû Hanife de) Amr b. Dînar'dan (hadîs almıyor mu?)³⁶

34 İlgili nakil ve konunun değerlendirmesi için bkz. İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, thk. Ebu Muaz Tarık b. Avz, (Suud: Daru İbnü'l-Cevzî, 1422), IV, 272.

35 Sözüün kaynağı ve değerlendirme için bkz. Nevzat Aydın, “H. II. Asırdaki “Sünnetin Neliği” Sorunu Bağlamında İmam Evzâî'nin Hadîs ve Sünnet Anlayışı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2009, cilt: IX, sayı: 1, s. 253-286.

36 Hatib el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, thk. Ebu Abdurrahman Adil b. Yusuf, (Suud: Daru İbnü'l-Cevzî, 1417/1996), I, 149-150.

c. Ahmed b. Isam, Nasr b. Hâcib'in şöyle dediğini haber vermiştir:

“Süfyân b. Uyeyne'ye Hz. Peygamber'in muvâsât (kan bağı olmaksızın ensar ve muhaciri birbirine mirasçı yapan anlaşma) emrinin bu ümetin tamamı için bağlayıcı olup olmadığını sordum. Şöyle cevap verdi:

Bu, Hz. Peygamber'e muhacire yardımda bulunacaklarına dair biat eden ensar için bağlayıcı bir hükümdü. Ensar, zekâtı farz kılan ayet nazil olana kadar da bunu yerine getirdi. Sonra da (şâri') sadakalarda nafîle (olarak infakı) zikrederek zarûret durumları dışında onlara genişlik tanıdı. Ve böylece ancak zarurî durumlarda Muhacire yardımda bulunmakla yükümlü tutuldular. Zarûret de ancak diğerinin (aşlın) olmadığı durumlarda uygulanır.”

d. Süfyân'a şöyle denildi:

Hz. Peygamber ganimeti beraber savaştıkları halde ensara değil de niçin muhacire taksim etti? Şöyle cevap verdi:

Bunu muvâsât (yükünü) ensardan kaldırmak için yaptı. Sonra da muhacirlerin onlara ihtiyacı kalmadığı zaman malları onlara döndü. Bunun sonucunda ensardan zarurî durumlar dışında muvâsât düştü. Bunu ensar ve muhacirin tamamının durumuna bakarak yaptı.

5. Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797)

a. Abbas b. Mus'ab şöyle dedi:

“Abdullah b. Mübârek; hadîsi, fıkı, arap dilini, tarihi, cesareti, ticareti, cömertliği ve farklı fırkaların sevgisini şahsında cemetmiştir.”

b. Fudayl b. İyaz'ın şöyle dediği nakledilmiştir:

“Gözlerim Abdullah b. Mübârek gibi birisini görmedi.”

c. Muhammed b. Müslim şöyle dedi: Abdullah b. Mübârek'in öğrencisi Hibbân'ı şöyle derken işittim:

“Abdullah'a; Hz. Aişe'nin, gökten onun suçsuzluğuna dair ayet indiği zaman Hz. Peygamber'e söylemiş olduğu 'Allah'a hamdediyorum!, sana değil.’³⁷ sözü hakkında 'Bu sözü çok ağır buluyorum' dedim. Abdullah şöy-

37 İlgili rivayetin tamamı şöyledir: “Hz. Ebû Bekir ve Ümmü Rumân; kızları Aişe'ye Hz. Peygamber'e gidip teşekkür etmesini söyledilerse de Hz. Aişe: “Hayır! Vallahi gitmem. Ben yalnızca suçsuz olduğumu ortaya çıkaran Allah'a hamdedirim.” bkz. Buhârî, Şe-

le cevap verdi:

Hamdi ehline (layık olana) yapmış.”

d. Ebû Ammâr şöyle dedi:

Abdullah b. Mübârek'e; Hz. Peygamber'in “كَلَابِسِ تَوْبِي زُورٍ”³⁸ hadîsinin manası soruldu. İbn Mübârek şöyle cevap verdi:

“Kendisinin olmayan bir elbiseyi giyendir.”³⁹

e. Sevbân'ın Hz. Peygamber'den rivayet etmiş olduğu, “İstikamet üzere oldukları sürece Kureyş'e karşı dosdoğru olun”⁴⁰ hadîsi hakkında Abdullah b. Mübârek şöyle demiştir:

Bu hadîsin şerhi Ümmü Seleme (ra)'nin rivayet ettiği “Namaza devam ettikleri müddetçe onlarla savaşımayın”⁴¹ hadîsidir.

6. Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813)

a. Ebû Abdullah Muhammed b. Yakûb, Abdullah b. Bişr'i şöyle derken işittiğini söylemiştir: Ahmed b. Hanbel'i şöyle derken işittim: “Yahyâ b. Saîd insanların en sağlamıdır.” Ahmed şöyle dedi: “Yahyâ b. Saîd gibi (başka) birinden hadîs yazmadım.”

b. Ali İbnü'l-Medînî şöyle dedi: Yahyâ b. Saîd; İbn Cüreyc → Yakûb b. Atâ → Atâ → İbn Abbas tarîkiyle îlânın bir bâin talak hükmünde olduğunu nakletti. Râvî dedi ki: onun babasının (Atâ'nın) yanına girdim. O bu rivayeti inkâr etti. Sonra onun (Yakûb b. Atâ'nın) yanına girince o şöyle dedi: bu rivayeti ondan işittim veya onu bana tahdis etti. Ali İbnü'l-Medînî şöyle dedi: Yahyâ'ya bu konuda sen ne dersin dedim? Yahyâ da şöyle cevap verdi: Bana Şu'be; İbn Ebî Nuceyh → Mücahid tarikiyle şöyle dedi: durulup beklenir. (Yani zamana bağlıdır.) Yahyâ şöyle dedi: Atâ bana İbn Abbas'tan nakille, üzerinden dört ay geçerse îlânın bir bâin talak sayıldığını rivayet etti.

hadât 15.

38 Müslim, Libâs 126; Ebû Dâvûd, Edeb 83.

39 Yukarıda manası açıklanan hadîs doğrudan ahkâma müteallik bir rivayet değildir. Bu yorumun *fıkhı'l-hadîs* örneği olarak zikredilmesine bakarak Hâkim'in bu ıstılahı hadîslerin tümüne şamil bir şekilde kullandığı söylenebilir. Buna benzer, özellikle akâide müteallik örnekler metnin muhtelif yerlerinde dikkat çekmektedir.

40 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut vd., (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), XVIII, 71.

41 Müslim, İmâre 62; Ebû Dâvûd, Sünne 27; Tirmizî, Fiten 78.

c. Ali b. el-Medîni şöyle dedi: Yahyâ'ya hapsirmayı (utâs) sordum. Şöyle cevap verdi: Şube; İbn Ebî Leyla → Babası → Ebû Eyyûb tarikiyle hapsirma konusunda rivayette bulunuyordu. (Yahyâ) şöyle dedi: Bu konuda müstehab olan (en güzel rivayet) İbn Ebî Leyla → kardeşi → babası → Ali tarikiyle Hz. Peygamber'den gelen şu rivayettir:

“Sizden biri aksırdığında, her halimiz için Allah'a hamdolsun desin. Ona da, Allah sana merhamet etsin, densin. O da, Allah sizlere hidayet versin ve işlerimizi ıslah etsin, desin.”⁴²

7. Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813-14)

a. Ali b. el-Medîni şöyle dedi:

“Eğer götürüp, makam-ı İbrâhîm ile rûkn arasında yemin ettirsenler (şöyle derdim): Allah'a yemin ederim ki, hadîsi Abdurrahman b. Mehdî'den daha iyi bilen birini asla görmedim.”

b. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel babasının şöyle dediğini nakletti:

“Abdurrahman b. Mehdî'ye büyük çocuğun emzirilmesi meselesini sordum. Şöyle cevap verdi:

Emzirme ancak küçük yaşta olur. Büyük yaşta emzirme yoktur.”

c. Abdullah b. Ahmed şöyle dedi: Babam bana şöyle dedi:

İmam Mâlik'i; Nafi → İbn Ömer tarikiyle şöyle derken işittim:

“Abdurrahman'a “çocuğa hibede bulunma” konusunu sordum. Abdurrahman şöyle cevap verdi:

Bize Mâlik; Zühri → Urve → Hz. Aişe tarikiyle Hz. Ebû Bekir'in el-Ğabe'deki malından yirmi veski bulacak kadar bir sahayı hibe ettiğini söyledi.”⁴³ (Abdurrahman b. Mehdî'nin hadîsini nakleden Abdullah b. Ahmed b. Hanbel) Babam dedi ki: o buranın el-Ğabe olduğunu söylemiştir.

42 Buhârî, Edeb 126; Tirmizî, Edeb 3.

43 Sorulan konu hibe'de *kabzin* gerekli olup olmaması konusudur. Yukarıdaki rivayetin geri kalan kısmı *Muvatta*'da şu şekilde nakledilmiştir: Hz. Aişe'den şöyle rivayet edilmiştir:...Ey kızım! Allah'a yemin ederim ki benden sonra senin zenginliğin kadar hiç kimsenin zenginliğine sevinmem. Benden sonra senin fakir olman kadar kimsenin fakir olması bana ağır gelmez. Ben sana yirmi veski bulacak kadar bir arazi hibe etmiştim. Eğer sen onu kabzetmişsen o senindir. Fakat kabzetmediysen erkek ve kız kardeşlerinle ortakınız. Onu Allah'ın kitabına göre aranızda taksim ediniz.” Mâlik, *Muvatta*, Akdiye 33.

Ancak orası el-Âliye'dir.

d. Ahmed b. Hanbel şöyle dedi: (İbn Mehdî'ye) Hırsızlık yapan kaçak köle/ âbık'ın⁴⁴ durumunu sordum. Şöyle cevap verdi:

"Bize Hammâd b. Seleme; Hişam b. Urve → Yahyâ b. Saîd → Urve b. ez-Zübeyr tarîkiyle gelen bir rivayette şöyle dedi:

Âbık hırsızlık yaptığında eli kesilir. Hammâd şöyle dedi: Bir adam Hişam b. Urve'ye o rivayeti sordu. Hişam şöyle cevap verdi:

Onu babamdan işitmedim. Fakat ona ğâib olanı (onun bilmediğini), sika ve güvenilir olan Yahyâ b. Said nakletti.

8. Yahyâ b. Yahyâ et-Temîmî (ö. 226/841)

a. İshâk b. İbrâhîm şöyle dedi:

"Yahyâ b. Yahyâ'nın bir benzerini görmedim. Yahyâ b. Yahyâ'nın da kendisi gibi birini gördüğünü zannetmiyorum."

b. Yahyâ b. Muhammed şöyle dedi:

"Aramızda Yahyâ b. Yahyâ'dan daha müttaki ve ondan daha güzel giyinen bir muhaddis yoktur."

c. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muhammed b. Yahyâ şöyle dedi:

"Bir Cuma günü Yahyâ b. Yahyâ'nın yanına geldim. Onunla beraber mescide gitmek üzere yola çıktık. O bineğine binmişti. Derken zeval vaktinde mescide ulaştık. Mescide girdi. Ben de onunla beraber mescide girdim. Yaz mevsiminde, avluda güneşte namaz kıldı. Namazdan önce de sonra da oturmadı. Secde etmek istediğinde gömleğinin yenini yere serdi, onun üzerine secde etti. O, oradan ayrıldığında ben de onunla beraber ayrıldım. Yanımızda ismi Muhammed b. Osman olan bir adam vardı; beraber onun evine gittik. Muhammed ona, pislik (dışkı vs.) olan bir yoldan geçen insanın durumunu sordu. (Bunu, biz böyle pis bir yoldan geçtiğimizden dolayı sordu. Yani Muhammed bu şekilde pis olan yollardan insan geçtiği zaman durumunun ne olduğunu sordu) Yahyâ b. Yahyâ ona şöyle dedi: Mâlik'e; Muhammed b. Umâre → Muhammed b. İbrâhîm İbnü'l-Hâris et-Teymî tarikiyle İbrâhîm b. Abdurrahman b. Avf'ın cariyesi-

44 Âbık: Haklı bir sebebe dayanmadan efendisinden kaçan köle hakkında kullanılan fıkıh terimi. bkz. Abdülkadir Şener, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, "Âbık", I, 307.

nin (ümmü veled) şöyle dediğini arzettim (kıraat yoluyla öğrendim):

Ümmü Seleme'ye şöyle dedim: Ben uzun etek giyen bir kadını. Hem temiz hem de pis yerlere uğrarım. Ümmü Seleme şöyle cevap verdi:

Rasulullah (sav) şöyle buyurdu:

“ Sonrası onu temizler.”⁴⁵

Ebû Zekeriyâ şöyle dedi: Bu hadîsi dükkân anahtarına yazdığımı zannediyorum. Çünkü yanımda (onu yazacak) sayfa yoktu.

9. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö. 241/855)

a. Şafii şöyle dedi:

“Bağdat'tan çıktım ve arkamda Ahmed b. Hanbel'den daha fakih, daha zahid, daha veralı birini bırakmadım (veya bilmiyorum)”

b. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel şöyle dedi:

“ Babama istihâzalı kadının cinsî münasebetini sordum. Şöyle cevap verdi:

Bize Veki'; Süfyân → Ğaylân → Abdülmelik b. Meysere → Şa'bî → Kamîr tarîkiyle Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etti:

‘İstihâzalı kadın kocasıyla beraber olamaz.’

Babam (Ahmed b. Hanbel) şöyle dedi:

Eşcaî'nin kitabında Veki'in rivayet ettiği gibi olduğunu gördüm. Ğunder; Şu'be → Abdülmelik b. Meysere → Şa'bi tarîkiyle şöyle dedi:

“İstihâzalı kadın kocasıyla beraber olamaz.”

c. Hişam b. Urve; Babası → Hz. Aişe tarîkiyle gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etti:

“ Mala karışan sadaka onu ancak helak eder.”

(Abdullah) Babam dedi ki: Hadîsin şerhi, bir adamın ihtiyacı olmadığı veya zengin olduğu halde sadaka veya zekât almasıdır. Çünkü sadaka fakirin hakkıdır.

d. Ebû Hureyre'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

45 Ebû Dâvûd, Tahâret 137; Tirmizî, Tahâret 109.

“Her kötü sözün keffareti iki rekattır.”⁴⁶

(Abdullah b. Ahmed b. Hanbel) Babam dedi ki: Yani, arkadaşıyla tartışan (arkadaşına kötü söz söyleyen) kişi iki rekât namaz kılar. Bu, kötü davranışın keffaretidir.

10. Ali b. Abdullah b. Cafer el-Medîni (ö. 234/848-49)

a. Osman b. Saîd ed- Dârimî şöyle dedi:

“ Ali b. el- Medîni’yi, ‘Kur’an mahlûktur demek küfürdür’ derken işittim.”

b. Kadı Ebu'l-Hasen Muhammed b. Salih el-Hâşimî şöyle dedi:

Sunlar Ali b. el- Medîni’nin eserlerinin isimleridir: *Kitabu'l-esâmî ve'l-kûna* (sekiz cüz), *Kitabu'd-duafa* (on cüz), *Kitabu'l-müdellisîn* (beş cüz), *Kitabu evveli men nazara fî'r-ricâl ve fehâsa anhüm* (bir cüzde inceledi), *Kitabu't-tabakat* (on cüz), *Kitabu men rava an raculim lem yerahu* (bir cüz), Kadı İsmâil'in *Kitabu'l-ilel'i* (on dört cüz), İbn Uyeyne'nin *İlelü'l-hadîs'i* (on üç cüz), *Kitabu men lâ yuhteccu bihadîsihi ve lâ yeskutu* (iki cüz), *Kitabu'l-kûna* (beş cüz), *Kitabu'l-vehm ve'l-hata* (beş cüz), *Kitabu kabaili'l-arab* (on cüz), *Kitabu men nezele mine's-sahabe sâiru'l-buldan* (beş cüz), *Kitabu't-tarih* (on cüz), *Kitabu'l-arz ale'l-muhaddis* (iki cüz), *Kitabu men haddese sümme recea anhü* (iki cüz), *Kitabu Yahyâ ve Abdurrahman fî'r-ricâl* (beş cüz), *Kitabu sualâtihî Yahyâ b. Saîd* (iki cüz), *Kitabu's-sikat ve'l-mütesebbitîn* (on cüz), *Kitabu ihtilâfu'l-hadîs* (beş cüz), *Kitabu'l-esâmî eş-şâzze* (üç cüz), *Kitabu'l-eşribe* (üç cüz) *Kitabu tefsiri ğaribi'l-hadîs* (beş cüz), *Kitabu'l-ihve ve'l-ehevât* (üç cüz), *Kitâbu men yu'rafu bi'smihî dîne'smi ebîhi* (2 cüz) *Kitabu men yu'rafu bi'l-lakab* (bir cüz), *el-İlelü'l-müteferrika* (otuz cüz), *Kitabu mezahibi'l-muhaddisîn* (iki cüz).⁴⁷

Hâkim 'burada Ali b. el-Medîni'nin bu konudaki (*fıkhu'l-hadîs*'teki) derin vukûfiyetine, bu sahanın önde gelen isimlerinden biri olduğuna ve kemâline delil olması amacıyla eserlerinin listesini kısaca zikrettiğini' be-

46 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdi Abdülmeci es-Selefi, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, tsz.), VIII, 175.

47 Yukarıda zikredilen muhtelif eserleri ve müellifin Ali b. el-Medîni'den bahisle dikkat çekmiş olduğu onun fıkhu'l-hadîs konusundaki derin vukûfiyetine dair değerlendirmeyi göz önüne aldığımızda *fıkhu'l-hadîs* kavramının Hâkim'in bakışına göre sınırlarını görebilir ve burada rivayet sisteminin merkezî bir konumda bulunduğu sonucuna ulaşabiliriz.

lirtir.

11. Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848)

a. Cafer b. Muhammed b. Kezâl şöyle dedi:

“Medine’de Yahyâ b. Maîn’in yanındaydım. Ölümüne sebep olan hastalığa yakalandı. Medine’de vefat etti. Rasulullah’ın medfun bulunduğu yere taşınırken önünde bir adam şöyle sesleniyordu:

“Bu adam Rasulullah’ın hadîsinden yalanı uzaklaştıran kişidir”.

b. Yakûb b. İbrâhîm babasının şöyle dediğini rivayet etti:

“Bureyde b. Süfyân’ı gören birisi onun Rey yolunda hamr içtiğini bana haber verdi”.

Yahyâ b. Maîn (bu rivayet hakkında) şöyle dedi: “Muhammed b. İshâk, Bureyde’den bunu rivayet etmiştir. Halbuki Medineliler ve Mekkeliler nebîzi *hamr* diye isimlendirirler. Bana göre Rey yolunda Bureyde’yi *nebiz* içerken gördü fakat onu *hamr* (içki) içerken gördüm dedi”.

c. Yahyâ b. Maîn’e mehrin asgari miktarı soruldu. Yahyâ şöyle cevap verdi:

Esved b. Âmir → Süfyân es- Sevrî → Ebû Hâzim → Sehl b. Sa’d tarîkiyle gelen rivayete göre Hz. Peygamber; Kur’an’dan bir sûre’nin mehir olması karşılığında bir kadını bir adamla nikahladı. Yine bize Muhammed → Salih b. Rumân → Ebu’z-Zübeyr → Câbir isnâdı ile gelen bir nakle göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Bir erkek bir kadınla avucuna koyacağı bir avuç yemek üzerine anlaşsa bu bile mehir olarak yeter”.⁴⁸

12. İshâk b. İbrâhîm el-Hanzalî (ö. 238/853)

a. İshâk b. İbrâhîm şöyle dedi:

Ahmed b. Hanbel bana; Fazl b. Mûsâ’nın İbn Abbas’tan naklettiği, Hz. Peygamber’in ‘namazda başını bir an oynatmıyor, sırtını (sağa sola) çevirmiyordu’ rivayetini sordu. İshâk b. İbrâhîm şöyle cevap verdi: Bunu ben rivayet ettim. Bu cevap üzerine bir adam da ona şöyle dedi:

48 Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Ebû Tâlib Muhammed Şemsülhak el-Azîmâbâdî, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1432/2011), s. 791.

'Ya Eba Yakûb: Veki' bunun hilâfına bir rivayette bulunmuştur.' Ahmed b. Hanbel adama şöyle dedi:

(Hadîste) Emîru'l-müminîn olan Ebû Yakûb sana hadîs rivayet ettiğinde sus! Onun rivayetine sıkıca yapış.

b. Ahmed b. Muhammed b. el- Ezher babasından nakille İshâk b. İbrâhîm'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Kûfe'den ve Hicaz'dan birer grubun da olduğu bir vakit Abdullah b. İdrîs'in yanındaydık. Sarhoş edici şeyler (müskir) konusu tartışıldı. Hicazlılar onun haram olduğunu söylüyorlardı. Kûfeliler ise onun helal olduğunu söylüyor ve Ebû İshâk → Said b. Zî la've → Ali tarîkiyle gelen bir rivayeti ruhsat oluşuna delil getiriyorlardı. Hicazlılar şöyle dedi:

'Allah'a yemin olsun ki! Siz ne muhacirden, ne ensardan, ne de onların çocuklarından bu konuda delil getiriyorsunuz. Siz ancak şaşı, kör, topal birinin rivayetini bu konuda delil getiriyorsunuz.'

Ezherî; Ahmed b. Seyyar → Ali b. Yunus tarîkiyle Ebû Bekir b. Ay-yâş'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Onlara, bize Ebû Hasîn tahdis etti dediğimde onlar da; Bize Ebû İshâk; el-mâssu bazra ümmihi⁴⁹ Saîd b. Zî la've'den nakille rivayet etti diyorlar. O Hz. Osman'a küfrededi.

13. Muhammed b. Yahyâ ez-Zühî (ö. 258/872)

a. Ahmed b. Nasr Ebû Amr şöyle demiştir:

"Muhammed b. Yahyâ'yı vefatından sonra rüyamda gördüm. Ona şöyle dedim: Rabbin sana nasıl muamele etti? Şöyle cevap verdi: Beni bağısladı. Ben, hadîslerin konusunda nasıl muamele etti? diye sorunca şöyle cevap verdi:

Hadîslerim altın su ile yazıldı ve illiyyîne yükseltildi."

b. Muhammed b. Sehl şöyle demiştir:

"Ahmed b. Hanbel'in yanında olduğumuz bir vakit Muhammed b.

49 Lafzen annesinin dişilik uzvunu emen kişi anlamına gelen bu ifadenin kinayeli bir tenkit cümlesi olduğu ve ağır hakaret için kullanıldığı anlaşılmaktadır. İfadenin kullanımını için bkz. el-Fîrûzâbâdî, *el-ğâmûsü'l-muhît*, thk. Muhammed Naîm el-Arkasûsî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), s. 814.

Yahyâ geldi. Ahmed ona saygıdan ayağa kalktı. Orada bulunanlar şaşırıldı. Ahmed oğluna ve orada bulunanlara şöyle dedi: Ebû Abdullah'a gidin ve ondan hadîs yazın.”

c. Muhammed b. Salih; Ebû Amr el-Müstemlî → Muhammed b. Yahyâ tarîkiyle Hz. Peygamber'in "Şüphesiz kalbime bazen ağırlık çöküyor"⁵⁰ hadîsinin manası soruldu. Şöyle cevap verdi:

"Araplara onun manasını sordum. 'Şüphesiz kalbim perdelenir' şeklinde cevap verdiler."

d. Muhammed b. Yahyâ'ya hadîsteki "Allah'ı gördün mü" lafzı soruldu? Şöyle cevap verdi: Hiç kimse Allah'ı göremez."⁵¹

Bu hüküm dünya hayatı içindir. Ahirette ise cennet ehli Allah'ı (c.c) gözleri ile görecektir.

e. Muhammed b. İshâk şöyle dedi: Muhammed b. Yahyâ'yı şöyle derken işittim;

"Zekere dokunulduğunda abdest almak; Abdullah b. Bedr → Kays b. Talk → babası tarîkiyle gelen rivayete göre vacip değil müstehabdır.

f. Ali b. İsa; Ebû Amr → Muhammed b. Yahyâ → Ebû Nuaym → Şeybân → Yahyâ → Ebû Seleme → Ebû Hureyre tarîkiyle Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber vermiştir:

"Allah Azze ve Celle Mekke'de öldürmeye (القتل) engel olmuştur (öldürmeyi yasaklamıştır)."⁵² Muhammed b. Yahyâ şöyle dedi: Ebû Nuaym bu rivayette tashîfte bulunmuştur. Rivayetin aslı şöyledir: حبس عن مكة القتيل (Allah Mekke'yi filden korumuştur.)⁵³

14. Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî (ö. 256/870)

Ebû Bekir Muhammed b. İshâk şöyle dedi:

"Şu gök kubbenin altında hadîsi Muhammed b.İsmâîl'den daha iyi

50 إنه ليغان على قلبي وإني لأستغفر الله في اليوم مائة مرة rivayeti için bkz. Müslim, Zikir ve Dua 12.

51 Hadîsin tamamı için bkz. İbn Mâce, Zühd 132.

52 حبس عن مكة القتيل أو الفيل إن الله حبس عن مكة القتيل أو الفيل hadîs için bkz. Buhârî, İlim 39.

53 Hadîsteki tashîf'in bu başlıkta zikredilerek bir *fikhu'l-hadîs* faaliyeti olarak değerlendirilmesi pek tabii olarak hadîslerin doğru anlaşılması için öncelikle rivayetin doğru nakledilmesine nasıl ehemmiyet verildiğini göstermektedir.

bilen birini görmedim.”

Muhammed b. Abdurrahman Ebu'l- Abbas Fakih şöyle dedi:

Bağdatlılar, Muhammed b. İsmâîl'e şöyle yazdılar:

“Müslümanlar, sen aralarında iken hayır üzeredir. Seni kaybettikleri zaman ise senden sonra hayır yoktur.”

Ebû Hassan b. Süleym şöyle dedi: Muhammed b. İsmâîl'i şöyle derken işittim:

Ramazan ayında Nisabur'da hafif bir şekilde hastalandım. Öğrencilerinden biriyle İshâk b. Râhûye beni ziyarete geldi. Orucunu bozdun mu ey Ebû Abdullah? diye sordu. Ben de, evet dedim. İshâk b. Râhûye, ruhsat kabulünü zayıflatmaktan korkmadın mı? dedi. Ben de ona şöyle cevap verdim:

Bana Abdân → İbn Mübârek → İbn Cüreyc tarîkiyle haber verdi ki: Atâ'ya hangi hastalıklarda oruç tutulmaz dedim. Atâ şöyle cevap verdi: Hangi hastalık olursa olsun. Allahu Teâla'nın ayette buyurduğu gibi, “Sizden kim hasta olursa...”⁵⁴ Buhârî dedi ki: İshâk bu rivayeti bilmiyordu.

Muhammed b. İshâk şöyle dedi: Muhammed b. İsmâîl'i şöyle derken işittim:

Bizim bildiklerimiz arasında hocaya hadîs kıraat/arz etme hususunda sahih bir haber vardır. Ona Hz. Peygamber'den mi? diye sorulunca, evet deyip Dımâm b. Sa'lebe'nin kıssasını ve onun Hz. Peygamber'e sormuş olduğu şu soruyu zikretti:

- (Dımâm) Seni bize Allah mı gönderdi?
- (Hz. Peygamber) Evet
- Her gün beş vakit namaz kılmamızı sana Allah mı emretti?
- Evet.

e. Muhammed b. İsmâîl el- Buhârî şöyle dedi: Kûfelilerin en güzel rivayeti, Ebû Ze'râ'nın Abdülkerim tarîkiyle rivayet ettiği “sizin peygamberiniz dördün dördüncüsü olarak kalkar”⁵⁵ hadîsidir. Halbûki hadîs “Ben

54 Bakara Sûresi, 2/184.

55 bkz. Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, (Beyrut: Daru'l-Fiker, 1403/1983), V, 64.

ilk şefa'at eden ve ilk şefa'at edilenim"⁵⁶ şeklindedir.

15. Ebû Zur'a Ubeydullah b. Abdulkerim (ö.264)

a. Muhammed b. İshâk es- Sekafî şöyle dedi:

"Kuteybe b. Saîd Rey'e döndüğünde ondan hadîs rivayet etmesini istediler. Hadîs rivayet etmek istemedi ve şöyle dedi: Benim ilim meclisime Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medîni, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe ve Ebû Hayseme geldikten sonra size hadîs rivayet ederim. Onlar şöyle cevap verdiler: Bizim aramızda, senin meclis meclis dolaşarak rivayet ettiğin hadîslerin her birini rivayet eden biri var. Kalk ey Ebâ Zur'a! Ebû Zur'a kalktı ve Kuteybe'nin rivayet ettiği hadîslerin her birini zikretti. Bunun üzerine Kuteybe onlara hadîs rivayetinde bulundu."

b. İshâk b. Muhammed b. Ali es-Sâvî şöyle dedi: "Ebû Zur'a Mâşehran'da iken onun yanına geldim. Ebû Hâtim, Muhammed b. Müslim, Münzir b. Şazân ve ulemadan bir grupla beraber çarşıda idi. Peygamber (sav)'in 'Ölülerinize lâ ilâhe illâllah telkin ediniz"⁵⁷ hadîsini zikrettiler. Ebû Zur'a'dan çekindiler. Ve şöyle dediler: Hadîs müzâkere edelim. Ebû Abdullâh b. Vâre şöyle dedi: Bize Dahhâk b. Mahled Ebû Âsım tahdisen rivayet etti ve dedi ki: Bize Abdülhamid b. Cafer, Salih'ten rivayet etti dedi ve onu (öteye) geçemedi (hadîse devam edemedi.). Bunun üzerine Ebû Hâtim şöyle dedi: Bize Ebû Asım tahdisen rivayet etti ve dedi ki: Bize Abdülhamid b. Cafer Salih tarîkiyle rivayet etti ve dedi ki (dedi ve buradan öteye geçemedi). Diğerleri sükût etti. Ebû Zûr'a şöyle dedi: Bize Bûndâr tahdîsen rivayet etti ve dedi ki: Bize Ebû Âsım tahdîsen rivayet etti ve dedi ki: Bize Abdülhamid b. Cafer; Salih b. Ebî Arîb, Kesîr b. Mürre el-Hadramî tarîkiyle Muaz b. Cebel'in şöyle dediğini rivayet etti: Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'kimin son sözü lâ ilahe illallah olursa cennete girer'⁵⁸ (Ebû Zur'a hadîsi rivayet etti ve) vefat etti.⁵⁹

56 Tirmizî, Menâkıb 2; İbn Mâce, Zühd 37.

57 Müslim, Cenâiz 1,2.

58 Ebû Dâvûd, Cenâiz 16.

59 Ebû Zur'a ile ilgili verilen her iki örnekte de rivayet merkezdedir. Yani doğrudan ahkâma, kıyasa yönelik herhangi bir mesele mevcut değildir. Bu da Hâkim'in *fikhu'l-hadîs'e* yaklaşımında rivayetin yerini göstermektedir.

16. Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs el-Hanzalî (ö. 277/890)

a. Ahmed b. Seleme şöyle dedi:

İshâk'tan ve Muhammed b. Yahyâ'dan sonra Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs'ten daha iyi hadîs ezberleyen ve hadîslerin manalarını daha iyi anlayan birini görmedim.

b. Humeyd et-Tavîl, Enes'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Ümmü Süleym'in Ebû Umeyr denilen bir oğlu vardı. Hz. Peygamber bazen yanına girdiğinde, ona şaka yapardı. Bir gün onun yanına girdi, ona yine şaka yaptı ancak onu üzgün gördü. O bunun üzerine şöyle dedi: "Bana ne oluyor da Ebû Umeyr'i üzgün görüyorum" oradakilerden biri şöyle dedi: "Ya Rasulallah oynadığı kuşu öldü." Bundan sonra Hz. Peygamber onu "Ey Ebû Umeyr! Ne oldu kuşçuğa" diye çağırmaya başladı.⁶⁰ Ebû Hâtim şöyle dedi: bu rivayette birçok bilgi vardır: Hz. Peygamber'in bir çocuğa şaka yaptığı, çocukları kuşlarla oynamaktan men' etmediği, çocuğu bulunmayan kişiye de (başka şeylerle) künye verdiği, onun Medine'de vahşî hayvan avlamayı yasaklamadığı, Allah'ın yarattığı bir mahlûk olan kuşa (tasğir siğası ile) kuşcuk dediği.

17. İbrâhîm b. İshâk el- Harbî (ö. 285/899)

a. Muhammed b. Abdullah es-Saffâr şöyle dedi:

İbrâhîm b. İshâk el- Harbî'yi, Humeyd b. Zencûye → Abdullah b. Salih el-İclî tarîkiyle hadîs naklederken işittim. (Hemen) İki elini kaldırarak Allah'ım hamd sanadır, dedi. Sonrasında ise şöyle dedi: Benim yanımda Abdullah b. Salih el-İclî'nin (hadîslerini ihtiva eden) cüzler vardır. Humeyd'den de bunun dışında yanımda hiçbir şey yoktur. Sıdk üzere Allah'a hamd ediyorum.

(Hâkim dedi ki:) Ebû Abdullah b. es-Saffâr'dan gelen rivayete ashabımızdan bazıları ilavede bulunarak şöyle dedi: İlim meclisinde bulunanlardan biri kalkıp şöyle dedi: Ya Ebâ İshâk! Eğer duymadığın şeyler hakkında duydum demiş olsaydın Allah bu ikramları sana vermeyecekti.

b. Süfyân b. Abdillâh es-Sekaff'den nakledilen bir rivayete göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Verilmeyenle karnını doymuş

60 Müslim, Âdab 30.

gösterip övünen, tıpkı, iki yalan elbisesini giyen gibidir”⁶¹

İbrâhîm (b. İshâk el-Harbî) şöyle dedi: Bu hadîste riyadan nehiy vardır. Ve bu rivayetin illeti (herkesin vakıf olamayacağı bir kusuru) vardır:

Bize Ubeydullah b. Ömer; Hammâd b. Zeyd → Mûsâ → Hammâd b. Seleme → Hişam b. Urve → babası tarîkiyle Hz. Peygamber’den bu rivayetin benzerini nakletti. (İbrâhîm b. İshâk burada şu şekilde ikinci bir isnâd daha zikreder) Ve bize Ali → Mübârek b. Fedâle → Hişam b. Urve → Annesi → Babası → Aişe tarîkiyle (yukarıdaki rivayetin benzerini) rivayet etti. (İbrâhîm b. İshâk bu isnâddan sonra rivayetle ilgili üçüncü bir isnâdı daha zikreder) Ve bize Mûsâ → Hammâd b. Seleme → Hişam → Fatıma → Esmâ tarîkiyle Hz. Peygamber’den yukarıdaki rivayetin benzerini nakletti.

(Bu şekilde rivayetin ilk isnâdı ile birlikte toplam dört isnâdı nakleden) İbrâhîm (b. İshâk el-Harbî) şöyle dedi: Hişam’dan gelen dört kavilden en doğrusu; Hişam → Fatıma → Esmâ tarîkiyle gelendir. Hişam → Babası → Süfyân b. Abdullâh b. Ubeydullah tarîkine gelince (bu rivayette) Abdullah b. Süfyân’dan kasıt, kendisinden Ya’la b. Ata es-Sekâfî’nin hadîs rivayet ettiği kişidir.

c. Muhammed b. Salih şöyle dedi: “Bağdat’tan çıktığımdan beri edebiyatta, fıkhıta, hadîste, zühdde İbrâhîm b. İshâk’ın benzerini görmedim.” Sonra garibu’l-hadîs konusunda ona ait ve ondan önce benzeri yazılmayan bir kitabını zikretti.⁶²

18. Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875)

a. İshâk b. İbrahîm el-Hanzalî, Müslim’e baktı ve şöyle dedi:

“Ne güzel adam!”

b. Yunus b. Yezîd; Zührî → Sehl b. Sa’d → Übeyy b. Ka’b tarîkiyle gelen bir haberde şöyle dedi: İslâm tarihinin başlarında fetva, ruhsat olarak

61 Rivayetin aslı şöyledir: Hz. Esmâ’nın anlattığına göre “Bir kadın gelerek: “Ey Allah’ın Rasulü! Benim bir kumam var. Ona karşı (yalan söyleyerek) kocamın vermediği şeyle karnımı doyurmuş göstersem bunda bir mahzur var mıdır?” diye sordu. Hz. Peygamber:

“Verilmeyenle karnını doyurmuş gösterip övünen, tıpkı, iki yalan elbisesini giyen gibidir” cevabını verdi.” Bkz. Buhârî, Nikâh 106; Müslim, Libâs 127.

62 Söz konusu örneklerde de İbrahîm b. İshâk’ın klasik manasıyla fakihliğinden çok, “ravî, muhaddis” vasfının öne çıktığı görülmektedir.

“Su ancak sudandır” şeklindeydi. Sonra o yasaklandı.

Ebû Bekir şöyle dedi: Müslim b. el-Haccâc'ı (bu rivayet hakkında) şöyle derken işittim: Osman b. Affân'ın ve Ebû Saîd el-Hudrî'nin tembelikten dolayı guslü terk konusundaki rivayetleri ve “su ancak sudandır” sözleri Hz. Peygamber'in önceki bir tatbikatı olarak gelmiş sabit bir haberdir. Ancak (bu hüküm) Hz. Aîşe ve Hz. Ebû Hureyre'nin rivayet etmiş olduğu şu hadîslerle neshedilmiştir: “Erkek kadının dört şubeşi arasına oturur da sünnet mahalli sünnet mahalline temas ederse”,⁶³ başka rivayette “sünnet mahalli sünnet mahalline geçerse” Hişam'dan gelen Ebû Hureyre hadîsinde, ‘sonra o fiile devam ederse’, Saîd'in rivayetinde ‘sonra devam ederse’. Bu rivayetlerin her biri mana olarak tek bir şeye racîdir: Haşefenin kadının cinsel organı içinde kaybolması. Bu gerçekleştiğinde hem kadına hem de erkeğe gusul vacip olur. Bu fiili bıraksınlar veya devam etsinler (bu durum) guslü gereklilik ölçüsüne ulaştırmıştır.

Sehl b. Sa'd'ın, Übeyy b. Ka'b'tan rivayet etmiş olduğu “su ancak sudandır” rivayetine gelince, o Hz. Peygamber'den ruhsattı. Sonra bize guslü emretti. Şüphesiz Zührî bunu Sehl b. Sa'd'dan işitmemiştir.⁶⁴ Ancak o şöyle dedi: Bana, razı olduğum bazı kimseler Sehl b. Sa'd'dan tahdis etti. Belki o bunu **Ebû Hâzim'den** işitmiştir. Çünkü Mübeşşir b. İsmâîl (bu hadîsi) **Ebû Ğassân Muhammed b. Mutarrif**ten rivayet etmiştir. (Çünkü) o **Ebû Hâzim'den** nakilde bulunan sika bir ravidir. (Yukarıdaki rivayeti) bana Muhammed b. Mihrân er-Râzî; Mübeşşir el-Halebî → **Muhammed b. Mutarrif Ebû Ğassân** → **Ebû Hâzim** → **Sehl b. Sa'd** → **Übeyy b. Ka'b** → tarîkiyle tahdis etti. (Ve aynı rivayetin bir başka tarîkini de şöyle zikreder) Harun b. Saîd bize; İbn Vehb → Amr İbnü'l-Haris tarîkiyle **İbn Şihâb ez-Zührî**'nin şöyle dediğini söyledi: bana razı olduğum bazı kimseler **Sehl b. Sa'd es-Sâidî**'den Übeyy b. Ka'b'ın hadîsini nakletti.

19. *Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhîm el-Abdî (ö. 291/904)*

a. Ebû Zekeriyya el-Anberî şöyle dedi: Hüseyin b. Muhammed el-Kabbanî'nin 289 yılında cenazesine şahit oldum. Ebû Abdullah cenaze

63 Müslim, Hayz 88.

64 Zührî'nin hadîsi Sehl b. Sa'd'dan nakli uzunca bir tahlile tâbi tutulmaktadır. Birkaç isnad zikredilerek mesele açıklığa kavuşturulmaktadır. Yukarıdaki bölümlerde de geçtiği gibi uzun isnad tahlillerinin ve isnad ile ilgili muhtelif konuların *fıkhu'l-hadîs* çerçevesinde değerlendirilmesi rivayetü'l-hadîs'in anlama faaliyetinin merkezinde olduğunu göstermektedir.

namazı için takdim edildi. Namazı kıldırdı. Ayrılmak istediğinde bineği kendisine verildi. Ebû Amr el-Haffaf bineğin yularını, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme bineğin üzengisini tuttu. Ebû Bekir el-Harûdî ve İbrâhîm b. Tâlib elbisesini düzeltti. Ardından onlardan hiçbiri ile konuşmadan gitti.

b. Ebû Bekir Muhammed b. İshâk'ı şöyle derken işittim: Ebû Abdullah'ın ilim konusundaki cimriliği⁶⁵ olmasaydı ben ilim öğrenmek için Bağdat'a gitmezdim.

c. Ebû Bekir Muhammed b. Cafer el-Müzekkî'yi şöyle derken işittim: Hz. Peygamber'in "البذاء من الجفاء"⁶⁶ hadîsi hakkında Ebû Abdullâh el-Buşencî şöyle dedi:

البذاء kelimesi البذاءة kelimesinden farklıdır. Çünkü hadîsteki البذاء kelimesi, kötü söz söylemek ya da iftira atmak anlamında dil uzunluğunu ifade eder. Falanın dili kötü oldu denilir. Fakat Rasulullah'ın imandandır dediği البذاءة kelimesi⁶⁷ giyim-kuşamda eskiyi giymektir. Bu da kaliteli, pahalı ve gösterişli elbise giymekten vazgeçmektir. O dünyaya değer vermeyen zühd ehlinin elbisesidir. Kişinin elbisesi eski olduğu zaman بذ الهيئة (yukarıdaki بذ fiili kullanılarak) denilir.

d. Hz. Peygamber'den rivayet edilen تحادوا تحابوا⁶⁸ hadîsi hakkında Muhammed b. İbrâhîm şöyle demiştir: Şeddeli olursa الحب (sevmek) kökünden, şeddesiz olursa المحاباة (yağcılık yapmak) kökünden gelir.⁶⁹

65 "Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhîm geniş fıkıh kültürüne sahipti. Maddi bakımdan cömert olmakla beraber ilmini esirger, her müracaat edeni talebeliğe kabul etmezdi." bkz. Mücteba Uğur, "Buşencî, Muhammed b.İbrâhîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), VI, 476.

66 İbn Mâce, Zühd 17; Tirmizi, Birr ve's-Sıla 65. Ali Yardım hadîsi şu şekilde tercüme etmiştir: "Ağız bozukluğu (küfürbazlık) kabalıktandır. Ali Yardım, *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, (İstanbul: Damla Yay, 1999), s. 37.

67 Hadîsi Ali Yardım şu şekilde tercüme etmiştir: "Kıyafette sadelik (gösterişsizlik) imandandır. bkz. Yardım, *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, s.57.

68 Buharî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Ferîd Abdülaziz el-Cindî, (Kâhire: Daru'l-hadîs, 1426/2005), s.148.

69 Yukarıda olduğu şekliyle hadîslerde bulunan anlaşılması zor kelimelere yani ğarfıbu'l-hadîs kapsamına girebilecek açıklamalara metnin muhtelif birçok yerinde tesadüf edilmektedir. Bu tür lafız izahlarının ve yorumlarının da müellif tarafından *fikhu'l-hadîs* bağlamında ele alınması dikkat çekicidir.

20. Osman b. Saîd ed-Dârimî (ö. 280/894)

a. Ebu'l-Fazl İbn İshâk şöyle dedi: Biz Osman b. Saîd'in bir benzerini görmedik. Osman b. Saîd de kendisinin bir benzerini görmemiştir. Edebi İbnu'l-A'râbî'den, fıkhı Ebû Yakûb el-Buveytî'den, hadîsi Yahyâ b. Maîn ve Ali b. el-Medîni'den almıştır. Bu ilimlerde öne geçmiştir.

b. Berâ b. Âzib'in rivayet etmiş olduğu 'Hz. Peygamber tekbir aldığı anda ellerini kaldırır. Hatta başparmakları kulaklarına yakın görünürdü'⁷⁰ rivayeti hakkında Osman b. Saîd şöyle demiştir:

Sevrî, Züheyr ve Huşeym'in ondan rivayetinde onun rükûda ellerini kaldırdığı ifadesi yoktur. Onlar sadece ellerini kaldırmasının vasfını, nasıl ve nereye kadar kaldırdığını zikrettiler. Elleri kaldırmanın (ref') nasıl ve nereye kadar olduğunu zikretmediler. Hz. Peygamber'in kıraatı, rükusu, secdesi ve selâmının nasıl olduğu zikredilmediği gibi elleri kaldırma fiilini tekrar edip etmediği de zikredilmedi. Dolayısıyla bu ifade sahih olan hadîse *Yezîd* tarafından "kalb" edilmiştir.

Bize Ali b. el-Medîni; Süfyân → Yezîd b. Ebî Ziyâd -ki o Mekke'de bulunan tâbiundandır - tarîkiyle onun şöyle dediğini haber verdi: Biz Kufe'ye geldiğimizde o şöyle diyordu: Ellerini kaldırıyor sonra bunu tekrar etmiyordu. Süfyân şöyle dedi: İşte Kûfeliler bu kelimeyi ona telkin ettiler.

Ahmed b. Hanbel'e bu rivayeti sordum: 'Bu hadîsin Yezîd'den rivayeti sahih değildir' dedi.

Yahyâ b. Maîn'i de şöyle derken işittim: Yezîd b. Ebî Yezîd zayıftır.

Osman b. Saîd şöyle dedi: Eğer Berâ'dan rivayet edilen "Elini ancak bir kez kaldırır" rivayeti sahih ise ve bir diğer rivayet, elini tekrar kaldırır, rivayeti de aynı şekilde sahihse; bu iki hadîsten vakıyı gören kişinin rivayeti alınır. Çünkü gören kimse ancak gördüğünü anlatır. Görmeyen kimsenin hadîse görmediği bir şeyi ilave etmesi mümkündür.

21. Ebû Abdullah Muhammed b. Nasr el-Mervezî (ö. 294/906)

a. Muhammed b. Abdullâh b. Abdulhakîm şöyle dedi: Muhammed b. Nasr el-Mervezî bizim imamımız idi. Horasan'ın imamı nasıl olmasın?

b. İshâk b. İbrâhîm el-Hanzalî şöyle dedi: Zamanımızda hüküm ver-

70 Metnin devamında bu cümlenin hadîse telkin sonucu ziyade edildiği anlaşılmaktadır ki söz konusu bölüm de bu rivayetin değerlendirilmesinden oluşmaktadır.

meye (kadılığa) ehil birisi varsa, o da Ebû Abdullah el-Mervezî'dir.

c. İsmâil b. Kuteybe şöyle dedi: Defalarca Muhammed b. Yahyâ'dan duydum; kendisine bir mesele hakkında sorulunca; Ebû Abdullâh el-Mervezî'ye sorun derdi.

d. Muhammed es-Sekafî şöyle dedi: dedemi şöyle derken işittim: Ebû Abdullah el-Mervezî ile dört sene beraber kaldım. Bu zaman boyunca ilimden başka bir şey konuşmadı. Ancak bir defasında yanında (babasına) aldırış etmeyen oğlu İsmâil'den dolayı ona şöyle denildi: ona nasihat et-sen ya da onu kınasan. Başını kaldırdı ve şöyle dedi:

“Onun ıslahı için kendi mürüvvetimi ifsad edemem.”

Hâkim şöyle dedi:

Ebû Abdullâh el-Mervezî'nin faziletleri ve menkıbeleri çoktur. O Horasan'ın hadîs imamıdır. Fıkhu'l-hadîs konusundaki sözlerine gelince sayılmayacak kadar çoktur. Eserleri İslâm beldelerinde meşhurdur. Onun eserleri belki altıyüz cüzü aşar. Elimizde onun merviyâtından yüzden fazlası vardır.

22. Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303/915)

a. Ebû Ali el-Hâfız'ı bir defasında müslümanların dört imamını sayarken işittim: Onları saymaya Ebû Abdurrahman ile başladı.

b. Me'mun el-Mısırî el-Hâfız şöyle dedi: Ebû Abdurrahman ile fidye için Tarsus'a gittim. Müslüman âlimlerden bir grup toplandı. Hadîs hâfızlarından Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. İbrâhîm Murabba', Ebu'l-Ezân, Kelîce ve diğer hâfızlar toplandı. Kendilerine seçecekleri şeyhi istişare ettiler. Hepsi de Ebû Abdurrahman üzerinde icma ettiler. Her biri aday olarak onu yazdılar.

Hâkim dedi ki: Fıkhu'l-hadîs konusunda Ebû Abdurrahman'ın zikredilecek bir çok sözü vardır. *Kitabu's-sünen'e* bakan onun bu konudaki görüşlerini hayretle müşahede eder.

Bütün bunların yanında Ebû Abdurrahman ömrünün sonunda şehadetle rızıklandı. Bana Muhammed b. İshâk şöyle tahdis etti: Bizim Mısır'daki üstadlarımızın, Ebû Abdurrahman'ın ömrünün sonuna doğru Mısır'dan ayrıldığını söylediklerini işittim. Mısır'dan Dımeşk'e gitti. Dımeşk'te ona Muaviye b. Ebî Süfyân'ı ve faziletleri hakkında rivayet edilen-

leri sordular. O şöyle dedi: “başa baş gelsin bu ona yeter (Muâviye başa baş gelmeye razı olmayıp üstünlük mü istiyor)”⁷¹

(Ravi) Şöyle dedi: Mescidden çıkartana kadar göğsüne vurdular. Sonra Mekke'ye taşındı ve orada üçyüz üç senesinde öldü. O Mekke'de medfundur.

Ali b. Ömer şöyle dedi: Ebû Abdurrahman bu ilimde, asrında zikredilen âlimlerin her birinin önündedir.

23. Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme (ö. 311/924)

a. Ebû Bekir Muhammed b. Ali şöyle dedi: Ebû Bekir es-Sayrafi'yi şöyle derken işittim: Ebu'l-Abbas b. Süreyc, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme'yi zikretti ve şöyle dedi:

O Hz. Peygamber'in hadîslerindeki incelikleri iğne ile (nakış dokur gibi) ortaya çıkarır.

b. Ebû Ahmed es-Sincânî şöyle dedi: Hac meselesinde Muhammed b. İshâk'ın görüşlerini inceledim: Anladım ki bu bizim inceliklerine vakıf olamayacağımız bir ilimdir.

Hâkim şöyle dedi: Bana göre bu imamın faziletleri sayfalar tutar. Bu konuda onun faziletleri çoktur ve meşhurdur. Onun eserleri de küçük cüzler dışında yüz kırk kitabı aşar. Meseleler konusunda yazdığı cüzler de yüzden fazladır. Fıkhu'l-hadîs konusunda ise üç cüzü vardır. Hac konusunda beş cüzü vardır. Ben bu konuda onun kemaline; asrının fakihî olan Ebu'l-Abbas b. Süreyc'in onun bilgilerinden istidlâlde bulunarak işaret ettiğini zikrediyorum.

c. Ebû Bekir Muhammed b. Huzeyme'ye, Hz. Peygamber'in “Kim senenin tamamında (veya devamlı surette) oruç tutarsa cehennem onun üzerine daraltılır.”⁷² hadîsinin manası soruldu. Şöyle cevap verdi:

71 İfadenin tercümesi için bkz. Abdülaziz b. Ahmed b. Hâmid, *Muâviye b. Ebî Süfyân Müdafaası* trc.: Necmi Sarı, (İstanbul: Ümmülkura, 2010), s.198. Kitabın müellifi yukarıdaki ifadeyi şöyle değerlendirmektedir: “Onlar Nesâî'den Muâviye'yi Ali'ye karşı üstün tutmasını istemişler o da onların edepsizliklerine kızmıştır. İyi de etmiş ama haddi aşarak sahâbîyi karalama vehmi uyandıracak sözler söylemiştir. (...) cehaletlerinden dolayı Nesâî'yi darb ettiler.” bkz. Abdülaziz b. Ahmed b. Hâmid, *Muâviye b. Ebî Süfyân Müdafaası*, s. 198.

72 Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türki, (byy, tsz.), I, 414.

Burada mananın şu olması gerekir: Cehenneme girmez. Çünkü Allah'a ameli ve taati arttıran kimsenin Allah katında derecesi ve değeri artar ve o kimse Allah'a yakın olur.

d. Ebû Bekir Muhammed b. İshâk şöyle dedi: Kim, Allah'ın yedi kat sema üstünde arşa istiva ettiğini ikrar etmezse o kafirdir. Bu kimse tevbe davet edilir. Eğer tevbe etmezse boynu vurulur. Bozulmuş pis kokusuyla Müslümanlara ve onların anlaşma halinde bulduklarına eza verdiği zaman gübrelere ve çöplüğün bulunduğu yerlere atılır. Malı *fey* olur. Müslümanlardan kimse ona mirasçı olamaz. Çünkü Hz. Peygamber'in de buyurduğu gibi "Müslüman kâfire mirasçı olamaz".⁷³

e. Hz. Peygamber (sav) in şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Ammâr'ı azgın bir topluluk öldürecek"⁷⁴ Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme şöyle dedi: Biz bu hadîsten hareketle anlıyoruz ki; hilafeti sırasında halife Ali b. Ebî Tâlib'e karşı çıkan herkes bâğîdir. Bu hüküm üzerinde üstadlarımızla anlaştım. İbn İdrîs de bu görüştedir.

f. Ebû Bekir Muhammed b. İshâk'a; Hz. Peygamber'in " Cennet ve cehennem tartışır. Cennet şöyle der: Bana zayıflar girecek."⁷⁵ Muhammed b. İshâk'a zayıf kimdir? diye soruldu. O, bugün nefsini yirmi yıldan elli yıla kadar güç ve kuvvetten uzak tutandır, dedi.

g. Muhammed b. İshâk şöyle dedi: Hz. Peygamber'den sahih bir haber zikredildiğinde hiç kimsenin başka bir söz söyleme hakkı yoktur.

Ebû Hişam er-Rifâî'yi şöyle derken işittim: Yahyâ b. Âdem'i şöyle derken işittim: Hz. Peygamber'in sözü varken başka birinin sözüne ihtiyaç duyulmaz. Ancak Hz. Peygamber o sünnet üzerine ölmüş ise, Hz. Peygamber'in, Ebû Bekir'in, Ömer'in davranışlarına sünnet denir.

Hâkim dedi ki: Bu bölümde, zikredilmesi gerektiği halde birçok imamın ismini zikretmeden ihtisar yaptım. Onlardan bir kısmı:

Ebû Davud es-Sicistanî, Muhammed b. Abdülvehhab el-Abdî, Ebû Bekir el-Cârûdî, İbrâhîm b. Ebî Tâlib, Ebû İsa et-Tirmizî, Mûsâ b. Harun el-Bezzâz, Hasan b. Ali el-Ma'merî, Ali b. Hüseyin b. Cüneyd, Muhammed b. Müslim b. Vâre, Muhammed b. Ukayl el-Belhî ve diğer hocalarımız.

73 Müslim, Ferâiz 1.

74 Müslim, Fiten 72,73; Müstedrek, III,448.

75 Müslim, Cennet 62;Tirmizi, Sıfatu'l-cenne 22.

DEĞERLENDİRME

Tercümesi yukarıda sunulan *Ma'rife'nin* yirminci bölümünde Hâkim iki husûsu öne çıkararak bazı muhaddislerin *fıkhı'l-hadîs* sahasında ehil olduklarını ortaya koymuştur:

1. Hadîs sahasında otorite olan bir âlimin zikredilen muhaddisin ilmini, hadîsciliğini, verasını, takvasını ve fıkhını öven değerlendirmelerini zikretmiştir. 'Ondan daha fakih birisini görmedim', 'Gözlerim O'nun gibi birisini görmedi', 'Allah'a yemin ederim ki hadîsi ondan daha iyi bilen birini görmedim' gibi nakillerle muhaddisin sonrakiler nezdindeki itibar ve otoritesine dikkat çekilmiştir.

2. Söz konusu muhaddislerin *fıkhı'l-hadîs* konusunda ehil olduklarını gösteren bazı misaller zikretmiştir. Müellifin usûl olarak konuyu bu örnekler üzerinden değerlendirdiği, doğrudan 'fıkhı'l-hadîs'in kapsamını şunlar oluşturur şeklinde bir yol izlemediği görülmektedir. Zikredilen örnekler ve muhtevaları dikkate alındığında karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

*"Sünnet-i mâziye"ye (Hz. Peygamber, Sahabe ve Tâbiûn'un fıkhî uygulamalarına) vakıf olmak. (1a, 1d, 6b, 7c, 7d, 8c, 9b, 11c, 20b, 23g)

*Fıkhî muhtevaya sahip olan bir hadîsten ahkâma müteallik bir istinbâtta bulunmak (1b)

*Fetva vermek (1c, 7b)

*Hadîs rivayeti konusunda mahir olmak (2c, 4b, 15b, 17b, 18b, 20b, 23b)

*Verilen bir fetvayı tenkit etmek (3b)

*Sünnetin konumunu belirlemek (1b, 3c)

*Naklin bağlayıcılığını ve sınırlarını tesbit etmek (4c)

*Hadîslerdeki bazı kelimeleri (ğarîbu'l-hadîs) îzah etmek (5d, 17c, 19c, 19d)

*Hadîsi bir başka hadîsle şerh etmek (5e)

*Fıkhî bir konu ile ilgili sahabe görüşüne vakıf olmak (6b, 7c, 13e)

*Konu ile ilgili (fıkhî muhtevası olmayan konular da dâhil) en uygun (müstehab) rivayeti bilmek (6c, 8c, 9b, 11c)

*Hadîsi (fikhî muhtevaları olmayanlar da dâhil) açıklamak (2c, 4c, 5c, 9c, 9d, 13c, 13d, 14c, 23c, 23f)

*Rivayet tenkidi yapmak (7c, 12b, 12c, 14e, 20b)

*Hükmün hikmetini belirlemek (4d)

*Rivayetdeki tashîfi ortaya koymak (13f)

*Ayetten ihticâcla fikhî uygulamayı delillendirmek (13c)

*Usûl konusuna (arza) hadîsten delil bulmak (13c)

*Hadîsten sosyal, ahlâkî, siyâsî bazı pratik sonuçlar çıkarmak (16b, 23e)

*Rivayetin illetini ortaya koymak (17b)

*Rivayetdeki neshi ortaya koymak (18b)

Bu maddelere ilaveten Ali b. el-Medînî ile ilgili bölümün ayrıca dikkat çekici olduğu belirtilmelidir. Çünkü onun *fikhu'l- hadîs* konusunda ehil olduğunu göstermek için herhangi bir misal zikredilmemekte 'Kur'an mahlûktur' demeyi küfür saymasına ve eserlerinin çokluğuna dikkat çekilmektedir. İtikâdî bir konunun (benzer bir örnek 13d başlığında ru'yetullah ve 23d başlığında arşa istivayı inkârın küfür olduğu meselesinde de görülmektedir) bu başlık altında değerlendirilmesi Hâkim'in *fikhu'l-hadîs*'i sadece 'ahkâm' konuları ile sınırlamadığını göstermektedir.

Ayrıca Ali b. el-Medînî'ye nisbet edilen mezkûr eserler incelendiğinde bunların birçoğunun rical ilmiyle alakalı olduğu görülür. İbnu'l-Medînî'nin eserlerinin konusunu teşkil eden isimler, künyeler, tabakalar, zayıf raviler, sika raviler, kardeş raviler..vb. konuların herbirinin rivayetü'l-hadîsle ilgili olduğu açıktır. Bunlar arasında ihtilâfu'l-hadîs, ğarîbu'l-hadîs gibi metinle ilgili olanlar bulunmakla birlikte ağırlıklı olarak 'rical' ile ilgili eserlerin bulunması da konu açısından önemlidir.

Yukarıdaki örnekleri, örneklerden hareketle ortaya çıkan maddeleri incelediğimizde ahkâm ile doğrudan ilgili başlıkların ve konuların bulunduğunu söyleyebilir ve bunlara metinden bazı örnekler de zikredebiliriz. Ancak burada *fikhu'l-hadîs* örneklerinin dolayısıyla konunun 'rivayet' üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir ki bu ehl-i hadîsin 'hadîsleri mümkün olduğu kadar yorumu tâbi tutmadan, kıyasa başvurmadan uy-

gulama⁷⁶ metodunun tezâhürüdür. Çünkü ehl-i hadîs'in en önemli özelliği nakle verdiği önem ve attığı değerdir. Başta Hz. Peygamber'den nakledilen merfû rivayetler olmak üzere, sahabeden ve tâbiûndan gelen nakilleri nazar-ı itibara alarak "amele" ya da "fıkha" öncelik verilmektedir. Bu ehl-i hadîsin düşünce yapısının gereğidir.⁷⁷

Bu yaklaşımın pratiklerini görerek tekrar değerlendirebileceğimiz örnekler yukarıdaki metinde de mevcuttur. İbn Şihâb, kendisine sorulan, güneşte bekletilen şarabın hükmünü, bir habere istinaden cevaplamıştır. Süfyân b. Uyeyne ise; "Ehl-i re'y'in fetva verdikleri konuda biz bir veya iki hadîs biliyoruz" demek sûretiyle hadîs ehline tavsiye ettiği *fıkhu'l-hadîs*'te rivayetlerin önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir. Abdurrahman b. Mehdî kendisine sorulan küçük çocuğa yapılacak hibe konusunu Hz. Aişe'den nakledilen bir rivayetle, kaçan bir kölenin hırsızlık yaptığında durumun ne olacağı sorusunu da Urve b. Zübeyr'e istinad eden bir haberle cevaplandırmıştır. Metinde buna benzer birçok misal zikredilebilir.

Şu durumda ehl-i hadîsin yaklaşımında ideal olan; bir hükmü rivayete yani varsa Hz. Peygamber'e, ondan bir nakil yoksa sahabeye ve sonraki kuşaklara dayandırmaktır. Örneklerini gördüğümüz *fıkhu'l-hadîs*'in de, *fikhî* bir boyut ve muhtevaya sahip olmakla birlikte *hadîs* eksenli bir anlama faaliyeti olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Vurgulamaya çalışılan bu metodu Dihlevî şöyle özetlemektedir:

Kur'an-ı Kerim'de açık nass olan konuda başka bir şeye iltifat caiz değildir. Eğer Kur'an'daki nass açık değilse yani birkaç ihtimali birden içeriyorsa, bu durumda belirleyici olan sünnettir. Allah'ın kitabında bir hüküm bulunamazsa, o zaman sünnet doğrudan başvuru merciidir. Sünnetin, "müstefiz ve fukaha arasında meşhur olması veya sadece bir belde halkına veya aileye has olması veyahut da sadece tek bir tarîkinin bulunması, sahâbe ve fukahâ tarafından amel edilmiş olup olmaması önemli değildir" Bir mesele hakkında hadîs bulunması halinde artık onun aksine ne seleften bir esere, ne de müctehidlerden birinin ictihâdına itibar edilmez.⁷⁸

76 Abdullah Aydınlı, "Ehl-i Hadîs", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), X, 508.

77 Gürler, *Ehl-i Hadîsin Düşünce Yapısı*, s. 188.

78 Şâh Velîyullah Dihlevî, *İslâm Düşünce Rehberi*, trc. Mehmet Erdoğan, (İstanbul, 2003), I, 441.

Hâkim'in ismini fakih muhaddisler arasında zikrettiği İmam Evzâî'nin "İlim ancak Muhammed (a.s.)'in ashabından gelendir. Onlardan gelmeyen ilim, ilim değildir".⁷⁹ sözü bu hususu teyit etmektedir. Yine Evzâî'nin Ebû Hanîfe'ye yönelttiği şu tenkit *ehl-i hadîs* ile *ehl-i re'y* arasındaki farkı görmek açısından önemlidir:

"Ebû Hanîfe'yi rey' ile hüküm verdiğinden dolayı kınamıyoruz. Hepimiz rey' ile hüküm veririz. Fakat onu kendisine bir hadîs ulaştığı halde başka bir görüşle hadîse muhalefet ettiğinden kınıyoruz."⁸⁰

Görüldüğü gibi İmam Evzâî burada Ebû Hanîfe'nin metodunu 'hadîsi devre dışı bıraktığı'⁸¹ için tenkit etmektedir. Ancak Ebu Hanîfe'nin hadislere yaklaşımının ayrı bir mevzu bahis olduğu, Evzâî'nin söz konusu tenkidinin iki fakih arasındaki yaklaşım farkından kaynaklandığı da belirtilmelidir.⁸²

Yukarıdaki örnek metinden hareketle *fikhu'l-hadîs*'in rivayet merkezli yani bilgi kaynağı Hz. Peygamber'in sünneti, sahabe kavilleri ve hatta tâbiun sözleri olan anlama faaliyeti olduğunu söyleyebiliriz. Rivayetü'l-hadîs bu faaliyetin merkezinde yer almış ve Ehl-i re'y'in hadîsleri farklı metodla değerlendirerek ortaya koydukları fıkha tepki olarak neş'et etmiştir.

KAYNAKÇA

Abdülaziz b. Ahmed b. Hâmid, *Muâviye b. Ebî Süfyân Müdafaası*, trc.: Necmi Sarı, (İstanbul: Ümmülkura, 2010).

Aydın, Abdullah, *Hadîs İstilahları Sözlüğü*, (İstanbul: Hadîsevi, 2006).

-----, "Ehl-i Hadîs", *DİA*, X, 508.

79 Zehebî, Siyeru alâmi'n-nübelâ, thk. Şuayb el-Arnavut, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1402/1982), VII, 120.

80 İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelifi'l-hadîs*, thk. Muhammed Muhyiddin, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1419/1999), s.103. Ayrıca krş. *Hadîs Müdafaası*, trc. Hayri Kırbaçoğlu, (İstanbul: Kayıhan Yay., 1979), s.71.

81 Yücel, *Hadîs Tarihi*, s. 55

82 Ebu Hanîfe'nin hadis metodu ve bazı tenkitlerin değerlendirilmesi için bkz. İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, (Ankara: Diyanet, 2012); Metin Yiğit, *Ebu Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, (İstanbul: İz, 2009).

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut vd., (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001).

Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Ferîd Abdülaziz el-Cindî, (Kâhire: Daru'-hadîs, 1426/2005).

Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Ebû Tâlib Muhammed Şemsülhak el-Azîmâbâdî, (Beyrut: Dar-u İbn Hazm, 1432/2011).

Dihlevî, Şâh Veliyullah, *İslâm Düşünce Rehberi*, trc.: Mehmet Erdoğan, (İstanbul, 2003).

Ebû Davud et-Tayâlisî, *Müsned*, thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî, (byy, tsz.).

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar, 2013).

el-Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Muhammed Naîm el-Arkasûsî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994).

Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, (Ankara: TDV, 2000).

-----, "Fıkhı'l-Hadîs", *DİA*, XII, 547.

Güler, Zekeriya, "Hadîslerin Anlaşılmasında Rivâyet-Dirâyet Bütünlüğü", *İLAM Araştırma Dergisi*, 1996, cilt: I, sayı: 2, s. 113-132.

Gürler, Kadir, *Ehl-i Hadîsin Düşünce Yapısı*, (Bursa: Emin Yay., 2007).

Hâkim, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, (Beyrut: Daru İbn Hazm, 1424/2003).

Hatib el-Bağdâdî, *Muhtasarı Nasîhati ehli'l-hadîs*, thk. Yusuf Muhammed Sadık, (Sudan: Daru'l-Asâle, 1408/1988).

-----, *el-Câmi' li Ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi*, thk. Mahmûd et-Tahhân, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1428/2007).

İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-hadîs*, thk. Muhammed Muhyiddin, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1419/1999).

İbn Sad, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (Beyrut: Daru's sadır, tsz.).

İsfehânî, *el-Müfredât*, thk. Safvan Adnan Davûdî, (Beyrut: Daru'ş-Şâmiyye, 1423/2002).

Kandemir, M. Yaşar, "Sünen", *DİA*, XXXVIII, 141.

Kâsımî, Cemâleddin, *Kavâidü't-tahdîs*, thk. Muhammed Behcet-Muhammed Reşid Rıza, (Beyrut: Darü'n-nefâis, 1431/2010).

Kastallânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-sârî*, (byy., 1305).

Koçyiğit, Talat, *Hadîs Tarihi*, (Ankara: TDV, 1997).

Özafşar, Mehmet, *Hadîsi Yeniden Düşünmek Fıkhî Hadîsler Bağlamında Bir İnceleme*, (Ankara: Ankara Okulu, 2000).

Özpinar, Ömer, *Hiz. Peygamber'i ve Hadîslerini Anlamak (FIKHU'L-HADÎS İLMÎ)*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012).

Ramehürmüzî, *el-Muddisu'l-fâsıl*, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb, (Beyrut: Daru'l-fiker, 1391/1971).

Suyutî, *ed-Durru'l-Mensûr*, (Beyrut: Daru'l-fiker, 1403/1983).

Şener, Abdülkadir, *DîA*, "Âbık", I, 307.

Tîbî, *el-Hulâsa fî Usûli'l-hadîs*, thk. Subhî es-Sâmirî, (byy., 1405/1985).

Uğur, Mücteba, "Buşencî, Muhammed b.İbrâhîm", *DîA*, VI, 476.

Yardım, Ali, *Hadîs I-II*, (İstanbul: Damla, 2000).

-----, *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, (İstanbul: Damla Yay., 1999).

Yücel, Ahmet, *Hadîs Tarihi*, (İstanbul: MÜİFV, 2011).

Zehebî, *Siyeru alâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut, (Beyrut: Muesse-tü'r-risâle, 1402/1982).